

науч.атеизма; [Сост. и авт. примеч. Е.Ф. Грекулов; Предисл. д-ра ист.наук А.М. Сахарова] – М.: “Мысль”, 1975. – С. 223 – 228.

18. Кимбалл А. Деревенский кабак как зародыш гражданского общества во второй половине XIX в. / А. Кимбалл // Общественные науки и современность. – 2004. - № 6. – С.137 – 146.
19. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть. Соціально-політичний портрет / Касьянов Г.В. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.

Бойков О. Ю., Додонова А. В. Роль Русской православной церкви в жизни буржуазии и крестьянства южной Украины в конце XIX – начале XX вв.

В данной статье рассматривается позиция буржуазии и крестьянства Юга Украины касательно роли русской православной церкви в развитии общественных отношений в конце XIX – начале XX вв., поскольку в этот период происходит процесс модернизации общества, а эти основные слои населения пытались получить возможность далее развиваться в соответствии с традиционным для них жизненным укладом. Также анализируются формы и степень влияния самой православной церкви на крестьянство и буржуазию в указанный период.

Ключевые слова: Русская православная церковь, буржуазия, крестьянство.

Boikov O. Yu., Dodonova G. V. Role of the Russian Orthodox Church in the life of the bourgeoisie and the peasantry South of Ukraine at the end of the XIX – at the beginning of the XX centuries

This article considers the position of the bourgeoisie and the peasantry of the South of Ukraine concerning to the role of the Russian Orthodox Church in development of public relations, because in this period the process of modernization of the society and the main layers of the population tried to get the opportunity to develop according to the traditional way of their life. The forms and degree of influence of the Orthodox Church to the peasantry and the bourgeoisie in this period are also explored.

Keywords: Russian Orthodox Church, bourgeoisie, peasantry.

УДК 94(477.63+477,7):271"18/19"

Н. М. Діанова

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНИХ БРАТСТВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

У статті досліджено діяльність православних братств у південноукраїнських єпархіях, яка полягала у вивченні проблеми розкольників і різних протестантських течій, розповсюдженні місіонерської літератури та книг православно-просвітницького змісту, виданні спеціальних брошур і листків, відкритті парафіяльних бібліотек і народних читалень. З'ясовано, що основними методами місіонерської роботи духовенства були переконання, пропаганда православних істин, ізоляція православних від впливу іновірців, проведення морально-релігійних читань та бесід. Зазначено, що діяльність церковних братств не принесла очікуваних наслідків у місіонерській площині й чисельність розкольників і протестантів суттєво не зменшилась. Це зумовлено відсутністю коштів, належної підтримки суспільства, зміною духовних пріоритетів населення та певним розчаруванням у православної церкви.

Ключові слова: православні братства, церква, штундизм, місіонерство, просвітництво.

Кризові явища, які з кінця XIX ст. спостерігалися в Російській православної церкві, зумовили активізацію місіонерської роботи духовенства. Особливу загрозу для православ'я становили протестантські течії, привнесені на землі півдня України іноземними колоністами. Найбільш впливовим серед українського населення був штундизм, який приваблював своєю простотою та демократичністю. Для укріплення позицій православної церкви, посилення її впливу на духовне життя населення та активізації місіонерської роботи, під покровительством єпархіальних архієреїв були засновані православні церковні братства в Сімферополі, Одесі, Херсоні, Миколаєві та Катеринославі. Не зважаючи на вагомий внесок зазначених інституцій у розвиток православ'я у південному регіоні, їх діяльність належним чином ще не вивчена, що зумовлює актуальність поданої публікації.

Зазначена тема не знайшла належного висвітлення в історіографії. Дослідники зосереджували свою увагу здебільшого на історії православної церкви в цілому, побічно розглядаючи деякі аспекти діяльності православних братств. Прикладом може слугувати дисертаційне дослідження О. Тригуба, присвячене дослідженню історії Херсонської єпархії [1, с. 78-80]. Розглядаючи методи боротьби офіційної православної церкви із сектантством, автор зазначив певну роль у цьому процесі єпархіальних православних братств. Діяльності православного братства Св. Володимира, у контексті вивчення окремих аспектів історії Катеринославської губернії, торкалися сучасні дослідники О. Школьна [2] і В. Грибовський [3]. Проте автори не розглядали конкретні заходи, які здійснювали братства. в процесі своєї роботи.

Мета поданої публікації полягає у тому, щоб на основі залученої джерельної бази дослідити основні напрями, методи та результати діяльності православних братств у південноукраїнських єпархіях.

Православні церковні братства на півдні України були засновані для укріплення позицій православ'я та посилення його впливу на духовне життя населення. Одним із перших стало Олександрівсько-Невське братство, засноване 4 грудня 1868 р. у Таврійській єпархії при Сімферопольському кафедральному соборі. Його

покровителем був Преосвященний Гурій (Карпов). Головою братства обрано Благодичного монастирив Таврійської єпархії архимандрита Євгенія. Товаришами голови стали кафедральний протоієрей Михайло Родіонов і колезький радник Микола Іванов, діловодом – священник Іоанн Воскресенський. Основна мета братства полягала у боротьбі з розколом, а тому його першочергові зусилля були зосереджені на вивченні цієї проблеми. Члени братства збирали відомості про місця проживання розкольників та накопичували місіонерську літературу [4, арк. 1-2].

У подальшому цей православний осередок очолювали ректори Таврійської духовної семінарії. Зокрема, впродовж 1875-1884 рр. його головою був архимандрит Арсеній (Брянцев), а його товаришами – протоієрей Григорій Галін і Гавриїл Руднев. У 1884 р. його змінив наступний ректор семінарії – Іоанн Знаменський. Членами братства стали протоієрей Павло Троїцький та Андрій Жежеленко, діловодом – викладач духовної семінарії Олександр Васильович Іванов. На засіданнях братства здебільшого приймалися рішення про поповнення власної бібліотеки місіонерською літературою з метою її вивчення й розсилки до шкільних і церковних бібліотек [5, арк. 2, 5, 135]. Основні методи місіонерської роботи духовенства полягали у переконанні, пропаганді православних істин, ізоляції православних від впливу іновірців, проведенні морально-релігійних читань та бесід.

Серйозною проблемою в роботі зазначеної інституції стала нестача коштів. Про це свідчить звернення, підписане головою та діловодом, яке зберігається в Державному архіві Автономної Республіки Крим. У ньому говориться, що мета братства полягає в допомозі бідним, сприянні розвитку церковнопарафіяльних шкіл, протистоянні розколу, наверненні іновірців до православ'я та інше. Але обмаль коштів не дала змоги виконати програму і забезпечити власні потреби. І це в той час, коли Таврійська єпархія заселена сектантами та іновірцями, а тому особливо потребує підтримки у розповсюдженні православ'я і розвитку церковних шкіл, що і є основною задачею братства. Проте його потреби з кожним роком зростають, надходження – незначні, а кількість осіб, які жертвували кошти на розвиток братства значно зменшилася. Тому Рада братства змушена звернутися з проханням про благодійність до всіх відомих їй осіб, які співчують істинним потребам православної церкви. Вона висловила прохання до імператриці, яка була однією з його благодійниць, посприяти добрим справам Олександро-Невського братства і залучити до нього інших меценатів [6, арк. 223].

16 серпня 1880 р., з ініціативи архієпископа Херсонського и Одеського Платона (Городецького), засновано Одеське Свято-Андріївське братство, головна мета якого полягала в поширенні серед населення православного вчення та протидії будь-яким відхиленням від нього. Братство було відкрите при семінарській церкві, а тому викладачі семінарії стали одними з перших його членів. Досягнення мети пов'язувалось з активною боротьбою проти сектантства і розколу шляхом видання спеціальних брошур і листків та здійснення місіонерської роботи серед населення єпархії. Згодом братство розширило межі своєї діяльності за рахунок проведення у храмах народних читань і бесід у недільні та святкові дні, заснування бібліотек при церквах та розповсюдження книг, ікон і картин релігійного змісту в різних населених пунктах єпархії [7, с. 6].

Наприкінці XIX ст. до складу братства входили 10 місіонерів, які проводили бесіди з православними та сектантами, розповсюджували антисектантські книги та брошури, надавали допомогу тим, хто вийшов із сект і приєднався до православної церкви [8, с. 71]. На кошти братства та пожертви від приватних осіб у 1902 р. відкрито православну церкву в німецькій колонії Ландау для російських робітників, які приїздили туди з різних регіонів у пошуках роботи [9, арк. 14].

Варто зазначити, що упродовж досліджуваного періоду релігійні погляди різних верств населення Херсонської єпархії відрізнялися своєю неоднозначністю. Сільські жителі здебільшого зберігали відданість православної вірі та своїм храмам. Лише у великих селах, де мали місце контакти з іновірцями, спостерігались коливання в релігійних переконаннях. Населення міст, особливо Одеси, Миколаєва, Херсона та Єлисаветграда, де проживала значна кількість представників різних конфесій, до православ'я відносилось більш стримано. Частина жителів, яка відвідувала храми, не мала глибокої віри і їх релігійність носила здебільшого формальний характер. Напередодні церковних свят у містах влаштовувались літературні вечори, лекції, концерти та спектаклі, що вказує на байдужість до традицій православної церкви [10, арк. 35-37].

Для укріплення православної віри серед жителів Одеси та активізації їх церковного життя, архієпископ Іустин (Охотін) започаткував проведення морально-релігійних читань для місцевої інтелігенції. Перші такі читання були організовані Єлисаветградським єпископом, головою Свято-Андріївського братства Феодосієм (Олтаржевським). Вони відбулися 6 грудня 1904 р. у приміщенні чоловічої гімназії, де зібралось біля 100 слухачів. Про вагомість заходу свідчить присутність архієпископа Іустіна (Охотіна), ректора духовної семінарії Анатолія (Каменського), законотчителів і представників духовенства. Феодосій (Олтаржевський) під час свого виступу зазначив, що Свято-Андріївське братство розпочало цикл бесід релігійно-морального змісту, які відповідають потребам сучасного суспільства. Вони спрямовані на розповсюдження серед населення православно-християнського вчення. Члени братства були впевнені, що розлад серед інтелігенції, який особливо проявився останнім часом у релігійно-моральній площині, таїть у собі небезпеку не лише для окремої особистості, але й для всього народу. Лише через зміцнення духу кожного можна спільними зусиллями добитися духовного відродження країни [11, с. 7, 8, 10]. На перших читаннях з лекцією "Наукове і педагогічне значення питання сучасного богослов'я" виступив професор Новоросійського університету протоієрей О. М. Клітін [12, с. 91-112]. Він обґрунтував тезу про пріоритетну роль богослов'я для інтелектуального і морально-духовного розвитку людини. На думку професора особливе значення воно відіграє в процесі формування майбутньої еліти суспільства, яка має опанувати науку і стати на шлях духовної досконалості.

Наступні читання відбулися 9 січня 1905 р., на яких з лекцією виступив протоієрей С. В. Петровський. Ця лекція, яка була опублікована на шпальтах “Херсонских епархиальных ведомостей”, своїм змістом різко відрізнялась від попередніх проповідей протоієрея. Він розглянув тему війни, яка була надзвичайно актуальною в умовах російсько-японської війни 1904-1905 рр. [13, с. 1-15]. Його виступ прозвучав у контексті політики російського уряду і мав яскраво виражений проімперський характер, головна ідея якого полягала у моральному виправданні війни. С. В. Петровський представив війну як світовий закон, який, з одного боку, є великим злом і нещастям для людства, а з іншого – могутнім засобом для розвитку народів у культурному і духовному відношеннях. Він підкреслив, що війна є актом вищої волі народу і Помазаника Божого, а тому справедливість її не може підлягати сумніву. Більш того, вона є ланкою в сплетінні явищ Вищої доцільності в площині Божественного Промислу. Подібні слова, на наш погляд, досить дивно чути від священнослужителя, який у своїх працях яскраво описував жахи Кримської війни [14].

З метою поживлення місіонерської роботи в Миколаєві та Херсоні були створені православні осередки, подібні до Одеського. Так 14 вересня 1891 р. у Херсоні засновано Хрестовоздвиженське православне церковне братство, яке було подібним за своєю структурою і цілями Одеському. Воно займалося просвітницькою діяльністю, служило справі утвердження православ'я та боролось проти сектантства. Його попечителем став єпархіальний вікарій, єпископ Новомиргородський Мемнон (Вишневський) [15, с. 157-162].

З ініціативи архієпископа Іустина (Охотіна) Рада Свято-Андріївського братства організувала особливе відділення в Миколаєві, де знаходилась значна кількість різних сект. 5 березня 1903 р. було відкрито Миколаївське відділення Одеського Свято-Андріївського братства на чолі з протоієреєм М. В. Автономовим [16, с. 75].

У жовтні 1909 р., за пропозицією архієпископа Димитрія (Ковальницького), Свято-Андріївське братство було трансформоване у загально-єпархіальне товариство просвітницького та християнсько-благодійного характеру.

У Катеринославській єпархії православне братство Св. Володимира було відкрито при духовній семінарії у 1888 р. Його основним завданням була релігійно-просвітницька діяльність серед населення. Члени братства відкривали парафіяльні бібліотеки і народні читальні в селах єпархії, розповсюджували книги православно-просвітницького змісту. Окрім іншої, характерної для подібних інституцій роботи, братство здійснювало видання “Екатеринославских епархиальных ведомостей” – єдиного на той час релігійного часопису в єпархії, який виходив впродовж 1872-1917 рр. Основу редакційного колективу становили священники й викладачі духовної семінарії – особи, які не просто виконували службовий обов'язок, а й намагалися сприяти справі духовного зростання читачів. Часопис залишався одним із найцікавіших видань краю, метою якого було утвердження православ'я як домінуючої релігії, поширення інформації про діяльність церкви. У додатках публікувалися книги з історії церкви, матеріали про сектантство й розкол у єпархії, протоколи з'їздів духовенства, звіти про діяльність Палестинського товариства і Катеринославського єпархіального комітету щодо влаштування побуту біженців тощо [17]. У 1900 р. за дозволом Св. Синоду Братство побудувало власне приміщення для типографії [18, с. 64].

Із 1911 р. головою Братства став катеринославський єпископ Агапіт (Вишневський). На той час він був чи не єдиним етнічним українцем з-поміж архієреїв, що очолювали єпископські кафедри в Україні. Вихованець Київської духовної академії – Агапіт був однією з тих постатей, котрі не лише формували релігійну атмосферу міста, але й впливали на стан його національно-культурного та громадського життя. Одночасно він був головою Кирило-Мефодіївського братства Комітету з керівництва Катеринославською міською публічною бібліотекою, головою єпархіального місіонерського комітету, керівником училищної ради і членом Православного Палестинського товариства. Як і більшість архієреїв після революції 1905-1907 рр., він очолював губернський відділ “Союзу російського народу”, проте керував цим осередком досить формально. Одним із доказів цього було поблажливе ставлення катеринославського єпископа до питання українізації освіти на Катеринославщині, яка почалася з весни 1917 р. [19].

У 1893 р., з дозволу Катеринославського єпархіального керівництва, було засноване церковне православне братство при Свято-Преображенській церкві Юзівки, на Донбасі. Близько 20-ти років його очолював священник В. Матвеевський, якого потім замінив протоієрей І. Трухманов.

Статут Юзівського братства проголошував, що його мета полягає: а) в служінні потребам місцевої церкви у Юзівці та її парафіянам; б) у розповсюдженні в Юзівці та її околицях духовного просвітництва, вкоріненні в народі любові та відданості православній вірі, царській династії та Вітчизні; в) у допомозі місцевим православним жителям для вирішення їхніх потреб; г) у сприянні справі викорінення пияцтва серед православних робітників і підвищення рівня їх моральності. До того ж братство мало опікуватися особами, які прийняли православ'я, влаштовувати бібліотеки, народні читання тощо. Провідне місце в його діяльності належало виховній роботі серед населення Юзівки. Одним із головних напрямів стало створення навчального закладу, який служив справі культурного та морального піднесення населення. Тому зусиллями членів братства з 1896 р. діяла церковнопарафіяльна однокласна школа, а згодом – братське училище [20]. Здійснені заходи, мали запобігти поширенню всіляких сектантських віровчень серед місцевих жителів. Свято-Преображенське братство, яке проіснувало до 1919 р., було центром православ'я і, певною мірою, культурно-просвітницького життя промислової Юзівки.

Діяльність зазначених братств в цілому не принесла очікуваних наслідків у місіонерській площині і чисельність різноманітних сект суттєво не зменшилась. Найбільш складною релігійною ситуацією була в Таврійській та Херсонській єпархіях, де проживала значна кількість іновірців. У 1900 р. у Херсонській єпархії кількість прихильників штундизму становила 5 000 осіб. Саме в цей час їх пропагандистська діяльність носила найбільш активний характер. Вони створили добре згуртовану релігійну общину на чолі з фанатично

налаштованими лідерами і не піддавалися впливу православних місіонерів. Їхні представники їздили по всій губернії, здійснювали агітаційну роботу в межах Херсонської єпархії і залучили до своїх рядів 117 православних.

У Катеринославській єпархії штундистські общини знаходились у 17-ти населених пунктах Катеринославського, Верхньодніпровського, Бахмутського, Павлоградського, Маріупольського і Новомосковського повітів. Найбільшого розвитку штундизм досяг у селах Васильківці та Олександрівці Павлоградського повіту і Дебальцево Олександрівського повіту.

У Таврійській єпархії штундизм з кожним роком розповсюджувався не менш успішно. Там діяли свої проповідники, які отримували кошти за пропагандистську роботу. Вони надавали матеріальну допомогу тим, хто приєднувався до їхньої секти. Наслідком стала поява штундизму в нових місцях, у тому числі й в Севастополі. Закон про заборону молитовних зібрань штундистів (від 4 липня 1894 р.) у місті не виконувався. Найбільш успішною була пропагандистська робота серед молокан, наслідком якої стало залучення до общини за 15 років (1885-1900 рр.) понад 3 000 осіб. На думку обер-прокурора Св. Синоду причина цього полягала в подібності віровчення, фанатичності лідерів та привабливості молитов штундистів, які супроводжувались прекрасним хором [21, с. 232, 237].

Таким чином, православні братства не змогли повною мірою виконати свою місію, що спричинено низкою факторів. Домінуючими серед них є соціально-економічний та політичний чинники, які проявилися у відсутності коштів та належної підтримки у суспільстві, зміна духовних пріоритетів населення, розчарування в православній церкві та, як наслідок, поширення ідей протестантизму й атеїзму. Окремі аспекти релігійно-просвітницької діяльності православного духовенства можуть бути предметом подальших наукових розвідок.

Джерела та література:

1. Тригуб О. П. Історія Херсонської єпархії (1775-1918 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 (на правах рукопису) / О. П. Тригуб. – Миколаїв. 2000. – 242 с.
2. Школьна О. Д. Преса Катеринославської губернії (1905–1907): тематичні аспекти, тенденції розвитку [Електронний ресурс] / О. Д. Школьна. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1624>
3. Грибовський В. Катеринославський архієпископ Агафіт між Україною, Росією і церквою [Електронний ресурс] / В. Грибовський. – Режим доступу : <http://www.exp21.com.ua/ukr/history/113-6.htm>
4. Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК). – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 1.
5. ДААРК. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 4.
6. ДААРК. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 4.
7. Десятилетие Одесского Свято-Андреевского братства, учрежденного при Одесской Духовной семинарии. – Одесса : тип. Е. И. Фесенко, 1891. – 418 с.
8. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1900 г. – СПб. : Синодальная типография, 1903. – 387 с., прил. – 83 с.
9. Російський державний історичний архів (далі – РДІА). – Ф. 796. – Оп. 440. – Спр. 1215.
10. РДІА. – Ф. 796. – Оп. 440. – Спр. 1215.
11. Открытие религиозно-нравственных чтений в г. Одессе // Прибавление к Херсонским епархиальным ведомостям (далі – Приб. к ХЕВ). – 1905. – № 1. – С. 5-15.
12. Клитин А. Научное и педагогическое значение вопросов современного богословия / А. Клитин // Приб. к ХЕВ. – 1905. – № 3. – С. 91-112.
13. Петровский С., прот. Моральное оправдание войны / С. Петровский // ХЕВ. Особое приложение – 1905. – № 6. – С. 1-15.
14. Н. И. Пирогов в Севастополе: к 100-летию со дня рождения / С. Петровский. – Одесса : Славян. тип. Е. Хрисогелос, 1910. – 32 с.
15. Отчет Херсонского Крестовоздвиженского православного церковного братства за 1892 год // Приб. к ХЕВ. – 1893. – № 7-8. – С. 157-162.
16. Адрес-календарь и справочная книжка Николаевского градоначальства на 1904 год. – Николаев : Русская типо-литография, 1903. – 528 с.
17. Школьна О. Д. Преса Катеринославської губернії (1905–1907): тематичні аспекти, тенденції розвитку [Електронний ресурс] / О. Д. Школьна. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1624>
18. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1900 г. – СПб. : Синодальная типография, 1903. – 387 с., прил. – 83 с.
19. Грибовський В. Катеринославський архієпископ Агафіт між Україною, Росією і церквою [Електронний ресурс] / В. Грибовський. – Режим доступу : <http://www.exp21.com.ua/ukr/history/113-6.htm>
20. Заднепровский А. И. Юзовское Свято-Преображенское братство [Електронний ресурс] / А. И. Заднепровский, Л. Д. Заднепровская. – Режим доступу : <http://dn.archives.gov.ua/articles/stat00.htm>
21. Всеподданнейший отчет обер-прокурора Святейшего Синода К. Победоносцева по ведомству православного исповедания за 1900 г. – СПб. : Синодальная типография, 1903. – 387 с., прил. – 83 с.

Дианова Н. Н. Деятельность православных братств на юге Украины (конец XIX – начало XX вв.)

В статье исследована деятельность православных братств в южно-украинских епархиях, которая заключалась в изучении проблемы раскольников и различных протестантских течений, распространении миссионерской литературы и книг православно-просветительского содержания, издании специальных брошюр и листовок, открытии приходских библиотек и народных читален. Выяснено, что основные методы миссионерской работы заключались в убеждении, пропаганде православных истин, изоляции православных от влияния иноверцев, проведении морально-религиозных чтений и бесед. Доказано, что миссионерская деятельность церковных братств не принесла ожидаемых результатов и численность раскольников и протестантов существенно не уменьшилась. Это обусловлено отсутствием средств, соответствующей поддержки общества, изменением духовных приоритетов населения и определенным разочарованием в православной церкви.

Ключевые слова: православные братства, церковь, штундизм, миссионерство, просветительство.

Dianova N. N. Activity of orthodox brotherhoods in the South of Ukraine (end of XIX–beginning of the XX centuries)

In article activity of orthodox brotherhoods in the southern Ukrainian dioceses which consisted in studying of a problem of dissenters and various Protestant currents, distribution of missionary literature and books of the orthodox and educational contents, the edition of special brochures and leaves, opening of parishes libraries and national reading rooms is investigated. It is found out that the main methods of missionary work consisted in belief, promotion of orthodox truth, isolation of orthodox gentiles from influence, carrying out moral and religious readings and conversations. It is proved that missionary activity of church brotherhoods didn't bring expected results and the number of dissenters and Protestants significantly didn't decrease. It is caused by lack of the means, the corresponding support of society, change of spiritual priorities of the population and a certain disappointment in orthodox church.

Keywords: orthodox brotherhoods, church, shtundizm, missionary work, enlightenment.

УДК 94(477.4)"182/189"

І. Д. Фицик

**ФРАНЦУЗЬКА ВІЗІЯ ЕТНОСОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ
ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ХІХ СТОЛІТТЯ
(Даніель Бовуа в історичному інтелектуальному
просторі Центрально-Східної Європи)**

Пропонована стаття присвячена сприйняттю наукових праць француза Даніель Бовуа сучасними істориками-інтелектуалами. На основі широкого кола праць дослідників Центрально-Східної Європи здійснено аналіз рецепції наукових поглядів вченого щодо етносоціальної історії Правобережної України. Польські історики швидше відреагували на появу праць французького дослідника, переосмислили його висновки і перейняли деякі погляди. В українській історіографії сьогодні також спостерігається поступовий прогрес у сприйнятті і розробленні концепцій, запропонованих французьким істориком.

Ключові слова: Україна, Польща, Росія, етносоціальна історія, Даніель Бовуа.

Писати етнічну історію територій, які нині є незалежними державами, а в минулому були тривалий час колонізовані, складно, але й водночас цікаво. Писати історію українсько-польсько-російського сусідства з точки зору українця, поляка чи росіянина, водночас складно й легко. Складно, бо неймовірно інтелектуальні зусилля необхідні для того, щоб залишатися більш-менш неупередженим і намагатися об'єктивно висвітлити минувшину. Легко, бо науковець майже одразу підсвідомо симпатизує своєму народу. Натомість іноземець, який не належить до жодного із вищезазначених етносів, може бути більш об'єктивним та неупередженим, але й це йому зробити доволі складно.

Про історію України у світі опубліковано великі стоси книг, присвячених різноманітній проблематиці. Серед них варто виокремити праці французького дослідника Даніеля Бовуа [1-4]. Який вже кілька десятиліть плідно працює в царині вивчення історії Правобережної України ХІХ століття. Праці Д. Бовуа містять цікавий фактологічний та аналітичний матеріал, написані на широкій джерельній та історіографічній базі.

Пропонована розвідка – це спроба проаналізувати, який відголос мали дослідження Д. Бовуа передусім в науковому товаристві Польщі, України та Росії.

Польські науковці першими ознайомилися із працями французького історика. Серед тих, хто найбільш активно аналізує та критикує Даніеля Бовуа варто відзначити Т. Епштейна і його статті “У пошуці нового образу історії Південно-Східних земель давньої Речі Посполитої у ХІХ ст. в “Українському трикутнику” Даніеля Бовуа” [5] та “Польські землевласники на Волині, Поділлі і Київщині (1863 – 1914) в “Боротьбі за землю” Даніеля Бовуа” [6], де автор, з одного боку, відзначає значний внесок французького історика в дослідження проблем польсько-української історії, а з іншого – критикує та звинувачує у поганій обізнаності зі специфікою означених земель. Він визнає, що важко пройти повз праці Д. Бовуа байдужим. Праці французького історика написані мовою, яка кожного змусить до дискусії. Це велика заслуга автора, що дав живий текст, який стимулює до подальших пошуків. Немає сумніву, що підняті ним дослідження варто поглиблювати. Шкода, що відсутність коректив і коментарів веде до того, що читач має труднощі з підняттям діалогу, коли на кожному етапі читання мусить замислюватися, чи дана теза ще актуальна, чи теж змодифікована автором в іншій частині книжки.

Польський історик переконаний, що Д. Бовуа варто зарахувати до грона найвидатніших західноєвропейських істориків, які займаються історією Польщі. Його позицію вирізняє факт, що своє зацікавлення він зосередив на тематичі майже відсутній до 80-х років в польській історіографії, тому що зайнявся долями поляків у ХІХ ст. на східних кресах колишньої Речі Посполитої. Ця правдива “трилогія” про поляків з кресів, як і показна збірка статей, виробили французькому історикові важливу і міцну позицію серед дослідників історії цього регіону Європи.

Для поляка, на думку Т. Станьчик, праця Д. Бовуа – лектура в деяких місцях дуже прикра, гірка і часом несправедлива. Польська присутність на Україні, в книжці Д. Бовуа, є далекою від ідилічного образу, в якому